

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ביצה

פרק שני

סוגיה יד: מלאכת יום טוב (7): מלאכה לצורך נכרים
ולצורך כלבים

נכתב בסייעתא דשמיא
על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ
ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה יד: מלאכת יום טוב (7): מלאכה לצורך נכרים ולצורך כלבים

* *

רקע

סוגייתנו עוסקת בגדרי אוכל נפש, והיא דנה האם מותר לעשות מלאכה לצורך נכרים ולצורך כלבים, והאם מותר לעשות מלאכה אחת גם ליהודים וגם לנכרים.

מקורות

- א. גמ' כא.-כא: "אמר רב חסדא בהמה חציה של נכרי... דידך לא טרחינן"
- ב. תוס' ד"ה עיסה, חזינן, לכם רי"ף י: -יא. "אמר רב חסדא בהמה חציה של נכרי... הלכה כסתם מתני"
- ר"ן ד"ה אמר, בעי, והוי, תניא, הילכך רא"ש סי' יג-יד, טו ד"ה איתמר רמב"ם הל' שביבת יום טוב פ"א הל' ט-טו
- ג. שיטה מקובצת יב. ד"ה אלא, "ואם תאמר אם כן דלמאן דאית ליה מתוך... הרשב"א ז"ל"
- ד. שו"ע סי' תקן סע' ו ומשנה ברורה סי' תקיב ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק א, ו, י-יג, טו, כב]

מיוחס לשיטה מקובצת יב. ד"ה אלא ואם תאמר אם כן דלמאן דאית ליה מתוך הותר כל דבר ואף על פי שאין בו צורך כלל לכם ולא לנכרי דאמר רחמנא היכי משכחת לה. וי"ל דאף על פי שהתירה התורה שלא לצורך כלל אפילו הכי אסרה לצורך נכרי ואין צריך לתת טעם בדבר הואיל וגלי ביה קרא וגזרת הכתוב הוא. ומן הטעם הזה אסר מאן דאית ליה הואיל ואין צורך לידחק ולומר דבדברים האסורים דליכא בהו הואיל מיירי כמו שפירש הרשב"א ז"ל.

הסבר הסוגיה

אמר רב חסדא בהמה חציה של נכרי וחציה של ישראל מותר לשחטה ביום טוב דאי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה. עיסה חציה של נכרי וחציה של ישראל אסור לאפותה ביום טוב דהא אפשר ליה למפלגה בלישה. [גמ' כא.]

"אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם" [שמות יב, טז]. התורה התירה עשיית מלאכת אוכל נפש "לכם", לצורך ישראל ולא לצורך נכרי. הגמ' מביאה שלש מימרות הדנות בעשיית מלאכה גם לצורך ישראל וגם לצורך נוכרי:
א. רב חסדא אסר לאפות עיסה שחציה של נכרי וחציה של ישראל.

תורת אמן, ביצה כא-כא:

ב. רב הונא מתיר לאפות לבני חילא פת כשהם מרשים לתת פת אחת לתינוק, למרות ששאר הפת נאפת לצורך נכרים.

ג. רבי יהושע בן לוי אוסר לזמן נכרי ביום טוב גזרה שמא ירבה בשבילו.

רב חסדא ורבי יהושע בן לוי אוסרים לאפות ולבשל חלק לישראל וחלק לנכרי, ורב הונא מתיר. מפרש רש"י [ד"ה כל חדא וחדא], שרב הונא חולק על רב חסדא ורבי יהושע בן לוי, ולדעתו כיוון שאין הגדרה מהי הפת של ישראל ומהי הפת של הנכרי, וישראל רשאי לאכול את זו או את זו, שתיהן מוגדרות כפת של ישראל, ומותר לו לאפותן. הבנתו של רש"י עולה מהגמ' האומרת שרבי יהושע בן לוי חולק על רב הונא.

תוס' [ד"ה חזינן] מפרש שרב הונא אינו חולק על רב חסדא. רב חסדא עוסק במקרה שחלק מהעיסה של ישראל, והוא יכול לחלק העיסה לפני האפיה, ולאפות את חלקו בלבד. רב הונא עוסק במקרה שהקמח של בני חילא, והיכולת לתת לתינוק מותנת בכך שיאפו גם לבני חילא. במקרה של רב חסדא אין הנאה לישראל מהאפיה לצורך הגוי, ולכן אפיית חלקו אסורה, במקרה של רב הונא יש הנאה לתינוק מהאפיה לצורך גוי, ולכן אפיה זו מותרת. הרמב"ם פוסק את שלושת הדינים, מוכח שהוא סובר כתוס' שהם אינם חולקים זה על זה [המגיד משנה מביא שיש מפרשים שהרמב"ם אינו גורס: "ופליגא דרבי יהושע בן לוי", והוא מפרש שרבי יהושע בן לוי אינו חולק על רב הונא אלא על רב יוסף].

דינו של רב חסדא שאסור לאפות עיסה שחציה של נכרי וחציה של ישראל, ודינו של רבי יהושע בן לוי שאסור לזמן נכרי גזרה שמא ירבה בשבילו צריכים תלמוד, שהרי למדנו ארבעה היתרים לבישול שאינו לצורך אכילה ביום טוב:

א. דין "מתוך" מתיר לבשל אף כשהבישול אינו לצורך אוכל נפש.

ב. דין "הואיל" מתיר מהתורה לבשל לצורך יום חול.

ג. מותר למלא את כל הקערה בשר למרות שצריכים לחתיכה אחת בלבד.

ד. מותר לרבי שמעון בן אלעזר, שהלכה כוותיה, לאפות יותר מצורכו מפני "שהפת נאפת יפה בזמן שהתנור מלא".

דין "מתוך" אינו קשה, שהוא מתיר רק כשיש במלאכה צורך קצת, ואכילת נכרי אינה מוגדרת כצורך, ואסורה לרוב הראשונים מהתורה, ולרש"י מדרבנן. כמו כן, דין "הואיל" מתיר מהתורה ולא מדרבנן, וניתן לומר שרב חסדא אוסר לאפות פת שחציה של נכרי מדרבנן בלבד. שני ההיתרים האחרונים מתירים לכתחילה, וצריך להבין מדוע רב חסדא ורבי יהושע בן לוי אוסרים?

התשובה המתבקשת שרב חסדא אוסר לאפות עיסה שחציה של נכרי רק כשאינו כל העיסה נכנסת לתנור אחד, אבל אם כל העיסה נכנסת לתנור אחד, מותר. כמו כן, רבי יהושע בן לוי אוסר להזמין נוכרי מחשש שמא ירבה לו בקערה נוספת [רא"ש סי' יד].

תוס' [ד"ה עיסה] חולק ולדעתו בישול לצורך גוי חמור מבישול לחול: "שאני התם דכל הפת של ישראל שהרשות בידו לאכול כל אחד ואחד או זה או זה, ועוד דלמא מקלעי ליה

אורחים אבל הכא דחציה של נכרי אסור לאפותה ביום טוב". נראה להסביר שהתוס' לשיטתו. תוס' יב. ד"ה השוחט] סובר שהמקריב נדרים ונדבות ביום טוב עובר על דין "לכם", שהוא איסור עשה שאין לוקים עליו. לדעת תוס' דין "מתוך" מתיר את הלאו של "כל מלאכה לא יעשה" אבל אינו מתיר את איסור "לכם" שהוא איסור עצמאי. כמו כן ניתן לומר שדין "הואיל" ודין מילוי הקערה נאמרו רק ביחס לאיסור "כל מלאכה לא יעשה" ולא ביחס לדין "לכם", ולכן המבשל לצורך גוי ולצורך כלבים עובר על העשה, אף שיכול להיות שיבואו אורחים, ואף כשמבשל בקדרה אחת [סברא זו מפורשת במיוחד לשיטה מקובצת יב. ד"ה אלא].

הרא"ש [סי' יד], לשיטתו, מפרש שדינו של רבי יהושע בן לוי נאמר רק במקרה שהוא מזמן נכרי שהוא חפץ ביקרו, ויש חשש שירבה בשבילו בקערה אחרת, אבל מותר לבשל לצורך עבדים ושפחות שבביתו. הרמב"ם פוסק [פ"א הי"ג]: "אין אופין ומבשלין ביום טוב כדי להאכיל גוים או כלבים... לפיכך מזמנין את הגוי בשבת ואין מזמנין אותו ביום טוב גזירה שמא ירבה בשבילו, אבל אם בא הגוי מאליו אוכל עמהן מה שהן אוכלין שכבר הכינוהו". משמע מהרמב"ם שהוא חולק על הרא"ש ולדעתו אין חילוק בין אורה חשוב שיש חשש שיטרחו בשבילו לאורה שאין חשש שיטרחו בשבילו, אלא החילוק האם האוכל מוכן או שטרם הכינו אותו. אם לא הכינו את האוכל אסור לבשל אפילו לצורך עבדים ושפחות. משמע שהרמב"ם סובר כסברת התוס' שבישול לצורך נכרי חמור מבישול לצורך חול, ואסור לבשל לישראל ולנכרי אפילו כשמבשל לשניהם בקערה אחת [הרמב"ם ודאי לא סובר ש"לכם" הוא איסור עשה, מפני שלסברא זו אין זכר בפסקי הרמב"ם].

הגמ' מביאה מחלוקת תנאים האם מותר לבשל לכלבים. רבי עקיבא מתיר ורבי יוסי הגלילי אוסר. הרי"ף [י: באלפס] פוסק כרבי יוסי הגלילי, שסתם משנה במסכת חלה [פ"א] כוותיה, בעל המאור פוסק כרבי עקיבא.

סיכום

אסור לבשל לצורך גוי. לרוב הראשונים איסור בישול לגוי נכלל באיסור "כל מלאכה לא יעשה", ולכן כל ההיתרים שנאמרו בעשיית מלאכה ביום טוב קיימים גם בעשיית מלאכה לצורך חול. תוס' סובר שאיסור מלאכה לצורך גוי הוא איסור עצמאי, ולכן ההיתרים שנאמרו בעשיית מלאכה ביום טוב אינם קיימים כשעושה את המלאכה לצורך גוי.

הלכה

השו"ע [סי' תקו סע' ו] פוסק שאסור לאפות עיסה שיש לו שותפות בה עם נכרי, אלא יחלקנה ויאפה את שלו. הוא [סי' תקיב סע' א] פוסק שאסור להזמין נכרי שמא ירבה בשבילו, אבל מותר לעבדו ולשפחתו ולנכרי שבא מאליו לאכול עמו, ולא חיישינן שירבה בשבילם. הרמ"א מחלק בין עבדו ושפחתו שמותר להרבות להם בקערה אחת, לבין נכרי שבא מאליו שאסור להרבות בשבילו בקערה אחת, אלא מותר לתת לו רק ממה שכבר בישל לעצמו.

תורת אמך, ביצה כא-כא:

השו"ע [סע' ב] פוסק כרמב"ם שמותר לבשל לבני חילא שאינם מקפידים על נתינת פת
לתינוק. הוא [סע' ג] פוסק כרבי יוסי הגלילי שאסור לבשל לצורך כלבים.